

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHAÑ (3)

1925. Ur bloavezh a voe en kreiz stokadenn veur ar vemor, hini ar bed kozh ouzh ar bed nevez a-boan diwanet, hini ar glac'har da heul pulluc'hadenn didruez tud n'o devoa goulennet seurt digant an tonkad... Islonk an ideologiezhoù a oa o vont da lonkañ meur a hini, lod perzhek emskiantek ha lod all en desped dezhe. Tra vat, Gwalarn a chomo divrall, war-du ar pal merket : ul lennegezh uhel evit ar Vretoned, ar vrezhonegerien a vefe welloc'h lâret, moarvat. Met en tu-hont d'al lennegezh zo ur meizad tarzhet en empenoù seizet ha moredet gant un urzhaz direizh etre daou sevenadur ha div yezh : reoù o skediñ evel un tour-tan, ha reoù all o talañ en strad teñval ha fankek ezhommoù ar pemdez, e-maez ar skoliata zoken... Splann eo ar meizad eo ar brezhoneg ur yezh evel ar re all : yezh ar vuhez, yezh ar preder. Da lâret eo ar yezh a ro tro dimp da vevañ en enni.

Met n'eo ket bet eeun hent Gwalarn, ha se adalek ar bloavezhioù kentañ. Roparz Hemon e-unan en devoa ranket tremen dre ar puñsañ traoma spontus ar brezel kentañ, hag-eñ gwall yaouank.

En niverenn 3, diskaramzer 1925, zo ur barzhoneg fromus (er ster lennegel ha n'eo ket en ster brezhoneg Treger !) ha kaer daonet gant Yann-Eozen Jarl : *Tarzh an noz*. Just un tamm arroudenn, al lodenn diwezhañ, evit ar blijadur, hon flijadur :

« Ra sailho ennomp, du e vannoù,
Tarzh hon Noz,
Tarzh teñval, duoc'h-duañ gant an deizioù,

Ha trist ha c'hwerv e wentpoz... gwentpoz = paouez en avel
Hep son, hep glizh, hep frond, hep sked,
Hep goanag splann war froud hor mallozh,

Gant trid hor c'halon douget,
Ra lammo balc'h hor brec'h,
Dre lug an aerva kalet. aerva = aergelc'h (ha neket tachenn-emgann, amañ)

Ma varv hor c'horf er bec'h,
N'eus forzh ; ur c'houlz, re all
A verzo luc'h an trec'h,

War dal hor Feiz hep brall,
Ha tarz an noz hep nec'h,
O kanañ 'vel gwechall. »

Petra lâret ouzhpenn ?
Ha war ar bajenn da heul, daou varzhoneg gant Roparz Hemon, dindan ar memes tog : *Kanennoù-Kañv*. An hini kentañ zo dediet « d'ur mignon lazhet er brezel, douaret e Breizh » :

« Mignon, perak e leñvez en noz yen ?
Te'oar, da glask zo aner. Bro ebet
Ne ro dit herberc'h, Breizhad. Ni zo bet
Barnet da vezañ sklav, er Marv zoken ! »

Ar poz kentañ zo a-walc'h dezhañ evit kompren eo eus e draoma personel e komz hon Roparz. Moarvat eo ar skrid kentañ ma savo e oberenn diwar ur bed aet... da viken, gant skoazell feal ar marv. An eil zo diwar ar memes patrom, diwar ar memes mennozhioù pe drivliadennoù, met aze savet ha kinniget d'ar re lazhet, er brezel. Ur monumant bihan d'ar re varv er brezel, ha n'eo ket kement-se en anv piv, met kentoc'h en anv petra...

« Hep kañv, hep gir, gir = ger (evit ar glotenn)

Hep klemm, hep daeloù
Hep kanenn hir,
Lezit-i da venel kousket en o bezioù.

Ur bedenn wan,
Petra'ray dezho ?
Ha don ? Ha glan ?
O ene'vo glanoc'h hag e peoc'h e vezo.

N'eo mat da zen
Na trouz na sarac'h,
Ha c'hwek hepken,
Goude mezh ha trubuilh sioulded an ankounac'h. »

An daou varzhoneg-se o deus ur statud dezhe : an Hemon ne ra ket mui anv anezhe goude bezañ o embannet. Kompren e oant un doare puñsañ ur glac'har, ur c'holl da vat. Tasmantoù o hentiñ red e vemor. Moarvat int un doare siell lakaet war ur bed echu. E spered a gaso anezhañ war-du hentoù all ar varzhoniezh hag a dalvez ar boan diskouel amañ. Ne daleo ket, tamm. Kinnig a raio *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz* en niverenn da heul ha war an div bajenn gentañ. Kredet en devoa lemel e blas da Yann-Eozen Jarl a oa ken priziet gentañ koulskoude.

« E-touez ar barzhonegoù a embannis neuze e voe unan, a goustas din kalz labour, hag a garis dreist an holl, *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz*. Ar stourm souezhus etre ar spered hag ar galon a felle din tresañ enni, hag er pevar c'houblad kentañ e lakais ar spered da gomz, hag ar galon en tri diwezhañ, ha da zisplegañ traoù a oa gwir neuze, hag a zalc'h da vezañ gwir, hag a vo gwir da viken. N'eus netra da gemmañ e danvez ar barzhoneg-se. Ar stumm avat, tra m'edon ouzh e adlenn en deiz all, ne oa mui plijus tamm ebet. Heñvel e oa din klevout ur c'hravazh-kerdin kozh distegnet gant an amzer. »

N'eo ket alies e ro ur barzh e soñj war e skridoù, ha se nebeut-nebeut war-lerc'h o embannidigezh. Ma raje kement barzh zo tout ar memes tra e vefemp un tamm pinvidikoc'h ! Met, evit ma fart, n'on ket sur e c'haller displegañ pep tra ken fraezh all...

Evel n'em eus ket c'hoant da abuziñ hoc'h amzer na nerzh ho taoulagad o ren selloù bliy, ne roin ket ar barzhoneg penn-da-benn, just an eil lodenn, gant ar soñj e vefet broudet da glask lenn pep tra d'ur c'houlz bennak ! Lenn evel un doare *tapa*, doare Spagnoliz.
« Hi » a gomz, hi eo ar galon, evel just :

« - Â vignon, n'on na fur, na mat, na taer,
Ha krenañ'ra va c'halon'vel ar flamm
Disliv, a bleg ouzh skañvañ trid an aer.
Ha petra'rin, petra'vin, n'ouzon tamm.
Hogen an dra-mañ'ouzon : noz ha deiz,
Ul latar gludek, stank, a deuz va sell ;
Me'glev un hiboud gwan a sav em c'hreiz,
A darzh'vel kurun hir a roll a-bell ;
Ha kan ar goskor, mezv gant ar gwin,
A ra da'm gwad skeiñ kreñvoc'h ouzh va zal :
Ha kened holl ar bed-mañ ne ra din
Nemet, e kuzh, kounaat ur gened all.
Ha klask a ran dibaouez : n'hallan ket
Harluañ pell an droug am gwask bepred.

Mignon, an dra-mañ'ouzon : war va heul,
Me'glev dalc'hmat o kerzhout, doaniet-holl,
Pleget e benn, ha ponner-plom e seul,

Tasmant hon deizioù laouen aet da goll.
Â ! mignon, siwazh din, ha siwazh dit,
P'hon eus dilezet, 'vit an dour a red,
Ha kemmet 'vit ar sked a nijo kuit,
Gant skleur hor c'horf, donezon balc'h ar bed !
Â, siwazh din ha dit, p'hon eus c'hoantaet
Mezvusoc'h gwin ha kreñvoc'h mez biskoazh
'Get ar garantez dous hon eus tañvaet,
Gwezhall, en hentoù kalet, skoaz-ouzh-skoaz.
Div galon ha daou spered'oa ganimp.
Ha netra ken, - ha petra'felle dimp ?

Mignon, an dra-mañ'ouzon : pa vimp skuizh,
Ha lanv kriz an amzer dall o tont,
P'o devo deiz ha deiz, ha miz ha miz,
Berniet o lec'hid yen a vezh ha spont,
Er pardaez gwenn, 'hed skeudoù hir ar c'hleuz,
Ez aimp, morc'hedus, daou birc'hirin kaezh,
Kabac'h ha kozh, ur bedenn war hor gweuz,
Da vougañ mallozh kuzh hor c'halon faezh ;
O soñjal c'hwerv en daou, o blev a-fuilh
A yae gwezhall, digabestr, war o douar,
E lez ar c'hoummoù bihan flour, a ruilh
Goustad, e gouloù mistr ar mintin klouar,
Liñvet, e kan ar gwent, e tarz an houl,
En hunvre, mamm o frankiz hag o youl. »

« Klotennoù-diabarzh, hervez ar c'hiz vrezhonek kozh, am eus klasket ober ganto ivez. Klotennoù hervez ar c'hiz iwerzhonek a rin ganto un deiz bennak. Marteze, klotennoù hervez ar c'hiz japanek, - mard eus anezho, - zoken. Marteze, ne heuilhin mui reolenn strizh ebet biken. »

Krenn ha krak, didruez barn hon Roparz war e varzhoniezh. Un elfenn a dipit, marteze ? Koulskoude e talc'ho da sevel barzhonegoù, barzhonegoù kaer dindan frankiz pe minellet gant ur stumm bennak. Ret eo lenn *Ar rozenn du...* Ur rozenn en hon liorz, plantet gant unan eus hon brasañ barzhed. Met kement-mañ zo un danevelliñ all !

Herve Bihan

Levrlennadur

Gwalarn, Niv. 3, Diskaramzer, 1925.

Gwalarn, Niv. 4, Goañv, 1925.

Roparz Hemon, Stumm ar varzhoniezh, in *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*, Al Liamm, 1972

(embannet war Gwalarn Gouañv 1927, da gentañ).

Roparz Hemon, *Barzhonegoù*, Al Liamm, 1991 (meur a embannadur zo bet).